

Behöver Sverige en krigarkultur?

av Hans Ilis Alm

Résumé

The article discusses the tension between the dominant values of Swedish society and the demands placed by military operations. Drawing on Bernhard Boëne's model of conflict and cooperation logic, it analyses how a society characterised by individualism, self-fulfilment and risk minimisation hinders the development of warriors and units with the right mental and moral preparedness. War places extreme demands: altruism, discipline, collective loyalty and the ability to exercise controlled lethal force. These attributes clash with modern Swedish society's emphasis on personal integrity, the criminal law's view of aggression and what the author calls 'state individualism'. The decline of conscription, the trend in the school system towards non-graded environments and the reduction of competitive elements in sport are seen as symptoms of a broader mental disarmament. The solutions are not simple. The article highlights the need for a clearer warrior ethos within the Armed Forces, stronger leadership at all levels, reform of school sports and the role of voluntary activities, and for the Armed Forces to dare to highlight their distinctiveness in the public debate. Extended conscription is described as a window of opportunity for greater public understanding and a willingness to defend the country.

DET FINNS ANLEDNING att reflektera över om Sverige och det svenska samhället kan producera krigare och krigsförband som i ett skarpt läge kommer att hålla måttet. Behövs det en krigarkultur i Sverige? En central fråga och syftet med artikeln är att diskutera hur paradoxen mellan den övergripande samverkanslogik som i allt väsentligt präglar samhället i vardagen och därmed också Försvarsmakten i fredstid och konfliktlogiken, som under kris och krig måste vara den mest dominerande för militärens funktionalitet. Ett förhållande där det råder en atmosfär av symbios måste föreligga mellan den militära organisationen och civilsamhället, trots de uppenbara olikheterna. Den stora utmaningen ligger i att skapa en krigarkultur med de tidlösa ideal och normer som

behöver utmärka en militär organisation som inte står i ett alltför starkt motsatsförhållande till, och distanserar sig allt för långt ifrån, det omgivande civila samhället.

Enligt den årliga undersökningen World Values Survey befinner sig Sverige, i en internationell jämförelse, i en extrem position avseende de värderingar som råder i samhället.¹ En värderingsposition som karaktäriseras av en hög grad av självförverkligande, egennytta, rättigheter och sekulärt tänkande. Överlevnad i form av självklar välfärd, välbefinnande och individens många friheter är något som tas för självklart. Hur detta förhållande påverkar Sveriges Försvarsmakt och militära förmåga analyseras utifrån ett konceptuellt ramverk då ett lands militära förmåga inte enbart vilar på vapensystem,

antal förband, doktriner och försvarspolitiska deklarationer. Förmågan står i större utsträckning än vad den försvarspolitiska debatten och våra styrdokument gör gällande, på moralisk grundval. Detta är en avgörande dimension för den militära förmågan eftersom det finns ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan Försvarsmakten och det omgivande samhället. Utifrån de ideal och bärande idéer som idag formar det svenska samhället finns en inneboende paradox, en motsägelsefullhet, som kan vara försvårande för att skapa krigare som "har vad som krävs" för att lösa sina uppgifter i den extrema miljö som ett krig skulle innebära. Uppgifter som är en försvarsmakts "raison d'être". Dess krav på osjälviskhet och uppoffringar står i ett absolut motsatsförhållande till individualismen och den personliga integritetens okränkbarhet, faktorer som är framträdande i det moderna svenska samhället.

I sin bok, *The Soldier and the State*, skriver Samuel P Huntington om den paradox som nästan alltid tycks föreligga, mellan civilsamhället och militären.

De militära institutionerna är formade av två faktorer, ett funktionellt imperativ som härstammar från hoten mot samhällets säkerhet och ett socialt imperativ som kommer från sociala faktorer, ideologier och dominerande institutioner i samhället. Militära institutioner som endast återspeglar sociala värderingar kan vara oförmögna att effektivt fullgöra sin militära funktion. Å andra sidan kan det vara omöjligt att hantera militära institutioner som endast är formade av funktionella imperativ. Interaktionen mellan dessa två faktorer är kärnan i problemet med relationerna mellan det militära och det civila.²

Huntington pekar på vikten av balans mellan de två krafterna, det militärt funktionella och de imperativ och ideologier som råder i det omgivande samhället. En ekvation som

sällan är enkel, särskilt inte i tider av fred och högt välbefinnande.

Den teoretiska modell som används för att diskutera utmaningen med att hantera paradoxen mellan civilsamhällets och de militära värderingarna är den modell som Boëne definierar som två kollektiva handlingslogiker: konflikt- och samverkanslogik,³ och hur dessa de facto påverkar det militära systemet. Karl Ydén diskuterar i en artikel i boken *Uppdrag Militär* hur man kan se på dessa handlingslogiker kopplat till vilka situationer som individer/förband befinner sig i.⁴ Förenklat syftar konfliktlogiken till våldsutövning. Den präglar stridande enheter, och är unik för militära organisationer. Samverkanslogiken syftar till legitimitet och fungerande relationer med vänliga (alt icke våldsamma) element. Den är i princip identisk med civila organisationers.⁵ Handlingslogikerna kan också kopplas till två övergripande dimensioner, den ena med förberedelser i fred och den andra med insatser i krig och konflikter. Soeters beskriver dessa dimensioner som *kalla* (fredsförhållanden) och *varma* (livsfarliga militära uppdrag).⁶ I den samverkanslogik som idag, i den kalla dimensionen, präglar det svenska civilsamhället och därmed också i hög grad Försvarsmakten framträder starkast attribut som självförverkligande, rättigheter, sekulärt och antiauktoritärt tänkande. Dessa står i kontrast till konfliktlogikens attribut som måste prägla den militära organisationen. Särskilt tydligt är detta i den varma dimensionen, där det ytterst handlar om att utöva våld mot en fiende, att utöva krig. Här är det andra attribut som definierar det handlandet. Altruism, skyldigheter mot gruppen, funktionalitet genom kollektiv insats, disciplin, mod och viljan till det yttersta offret: det egna livet.⁷

”*I många av de dokument som ska vara styrande för Försvarsmakten är konfliktlogiken tydligt framträdande.*

Den kognitiva utgångspunkten

Som kognitiv utgångspunkt för vart det civila samhället värderingsmässigt befinner sig idag tjänar Francis Fukuyamas tankar bra. Han lanserade i slutet av 1980-talet tesen om att mänskligheten nått historiens slutpunkt i termer av insikter. Fukuyama menade att samtiden var slutpunkten för den ideologiska utvecklingen då vi funnit och globalt accepterat den ultimata formen för samhällsstyrning, nämligen den västerländska liberala demokratin.⁸ Den synen på världen har mer eller mindre internaliserats i hela västvärlden och framtiden har setts som en linjär kontinuerlig utveckling i denna riktning. Inte minst i Sverige har denna syn präglat samhället under årtionden vilket naturligtvis format oss människor. Ett exempel på denna syn uttrycktes 2013 av vår dåvarande statsminister Fredrik Reinfeldt som uttalade att ”försvaret är ett särintresse”.⁹ Ett sådant uttalande från landets statsminister präglar naturligtvis samhällets syn på Försvarsmakten och dess verksamhet. Världen är nu i en tidsepok då fred, tillväxt och den internationella ordningen plötsligt utmanas och där vi yrvaket konstaterar att mycket av det vi ansett vara konstanter inte längre kan tas för givna. Således en tid av störning och upplösning (disruption). Den säkerhetspolitiska situationen förändras dramatiskt och plötsligt är det krig i vårt närområde. En bredare förståelse för de möjliga konsekvenserna av de omvälvande förändringar som pågår i världen har inte, intill Rysslands fortsatta anfall på Ukraina

2022, i någon märkbar omfattning syns i den svenska samhällsdebatten.

Problemet

Med anledning av den säkerhetspolitiska utvecklingen och den period av globala utmaningar som även vår del av världen står inför finns det därför anledning att reflektera över hur rustat vårt samhälle och vår Försvarsmakt är för att hantera en sådan utveckling. Inte minst avseende den mentala och moraliska dimensionen. Den friktion som föreligger mellan vad Huntington berör och vad Boëne i sin utvecklade modell definierar som två kollektiva handlingslogiker: konflikt- och samverkanslogik,¹⁰ framstår som allt tydligare i takt med att samhällsutvecklingen också starkt påverkar Försvarsmakten.

I många av de dokument som ska vara styrande för Försvarsmakten är konfliktlogiken tydligt framträdande. Den grundas i den militära organisationens utrerade uppgifter och verkansområde, det vill säga utövandet av våld, inklusive dödligt våld, mot en fiende.¹¹ Några exempel som kan härledas till denna finns i den Militärstrategiska doktrinen, Försvarsmaktens värdegrund och Lärobok, pedagogiska grunder. I dessa framgår bland annat vikten av att träna och öva under så realistiska förhållanden som möjligt, vilket innebär under mycket krävande förhållanden. Förhållanden som kan förutses föreligga i en verklig situation då ”väpnad strid är den mest extrema stress en människa kan utsättas för.”¹²

Intressanta frågor att studera är därför om konfliktlogiken också avspeglar sig i genomförandet av verksamheten och hur det går att förhålla sig till den relativa samhällsutvecklingen. Artikeln inleds därför med att, baserat på observationer, söka teckna en bild av utmaningarna på det framtida stridsfältet och därefter de normer och värderingar som

formats av samhällsutvecklingen i Sverige. Med detta som fond diskuteras sedan några perspektiv på, om och hur vi i ett modernt fredstida samhälle kan utbilda och träna soldater och förband för att klara att verka på ett modernt stridsfält. Diskussionen innefattar de motsatsförhållanden som uppenbart föreligger mellan kravet på soldater och förband i krig/konflikt å ena sidan och det moderna fredstida samhällets normer och värderingar å andra sidan. Vilka krav kommer krig att ställa på oss och hur formar vi soldater¹³ och förband så att de klarar att verka i den miljö som ett modernt krig skulle innebära? Behövs det en krigarkultur i Sverige (engelska: warrior ethos)? Hur skapar vi i vårt samhälle i så fall en krigarkultur som värderingsmässigt inte står i ett motsatsförhållande till civilsamhällets värderingar? Således den friktion som föreligger mellan konflikt- och samverkanslogik och sätt att söka balansera den.

Krigets grundläggande natur av kontrollerat och okontrollerat våld har dock inte nämnvärt förändrats.

Den övergripande diskussionen kan sammanfattas i frågorna om vi överhuvudtaget utifrån vårt samhälles förutsättningar kan producera förband och soldater som "har vad som krävs" för framtidens stridsfält och i sådana fall möjliga vägar för att göra detta. I denna diskussion finns många dimensioner och nyanser som inte berörs även om faktorer från såväl mikro- som makroperspektivet diskuteras. Naturligtvis finns i Försvarmakten många mycket dugliga krigare som väl fyller måttet. Argumentationen ska därför ses ur ett generellt perspektiv. Artikeln fokuserar främst på de individer och förband som ska verka i den främsta linjen, men dessa existerar inte i ett vakuum utan är delar av

såväl en organisation som ett samhälle där en hög grad av växelverkan och inbördes beroenden föreligger.

Krigets karaktär

Krigets utmärkande drag har genom historien förändrats även om krigets grundläggande natur i allt väsentligt består. Den politiska verkligheten förändras, ny teknologi introduceras, vapen moderniseras och med dem det taktiska uppträdandet.¹⁴ Krigets grundläggande natur av kontrollerat och okontrollerat våld har dock inte nämnvärt förändrats. I grund och botten handlar den verklighet som soldater och förband har att hantera, om att utöva militärt dödligt våld med statens mandat och att själv löpa risken att bli offer för en motståndares dödliga våld.¹⁵ En kontext som naturligtvis ställer allt på sin spets och som utsätter människors psyke för oerhörda påfrestningar. Påfrestningar som i en avskalad verklighet ytterst handlar om överlevnad, att döda eller dödas.

När det handlar om aktörer har dock bilden, enligt McFate, förändrats radikalt och den utvecklingen antas fortsätta i allt snabbare takt. Alltsedan den westfaliska freden 1648 dominerar antagandet om att endast stater har det legitima privilegiet att gå i krig för sina politiska syften. Den verklighet vi lever i idag ser helt annorlunda ut och denna trend kan i framtiden ytterligare komma att förstärkas. Resursstarka och våldsamma knarkkarteller, våldsbejakande extremistiska terrororganisationer och privata säkerhetsbolag är bara några exempel på nya aktörer. Aktörer som idag med sin verksamhet, ur de flesta kriterier, utom ur den aktörsbaserade juridiska meningen, fyller definitionen av krigförande parter. Våldsanvändningen är extrem och syftena är ofta ekonomiska, religiösa eller ideologiska snarare än politiska.¹⁶ Det kan heller inte uteslutas att de i vissa fall

är ombud, s k proxys, för statliga aktörer som genom icke-linjära metoder/hybrid-krigföring söker skapa kaos och disruption i länder som de har som måltavlor.¹⁷

Den tidigare svenska militärstrategiska doktrinen (MSD 16), beskriver krig enligt följande. ”Krig föreligger när stater befinner sig i öppna fientligheter med varandra genom organiserad vapenmakt”. Vidare skriver man att, ”Begreppet krig har historiskt ofta använts för att beteckna situationer med fullständiga och omfattande fientligheter mellan stater. Med anledning av det internationella våldsförbudet har begreppet krig emellertid alltmer kommit att ersättas med begreppet väpnad konflikt, innefattande varje form av fientligheter mellan stater”.¹⁸ Ytterligare en kontext, enligt MSD 16, där militära resurser används är i vad som betecknas som krishantering. Den principiella skillnaden mellan krig och krishantering ligger primärt i hur de militära resurserna används och med vilket syfte.¹⁹

Oaktat i vilket syfte och i vilken kontext som soldater och militära förband befinner sig i en situation präglad av extrem våldsanvändning, kommer situationen att vara mycket påfrestande för de inblandade. Det har länge funnits en föreställning, inte minst bland politiker världen över, om att det *kliniska kriget* utkämpat med modern vapentechnologi och precisionsvapen på något sätt skulle befria den moderna människan från alla de hemskheter som en soldat har att möta på stridsfältet och i olika konfliktområden. Detta är naturligtvis långt ifrån sanningen. Vad som händer just nu i Ukraina är ett tydligt exempel på denna fantasi. Marlantes skriver: ”Fantasin om det kliniskt rena dödandet undviker mörkret. Det möjliggör en hjälteresa utan några kostnader. Efter hand som vi blir mer och mer tekniskt avancerade finns det allt fler politiker som frestas att leva ut denna fantasi”.²⁰ Vanställda människokroppar,

gråtande barn, dödade och sårade kamrater, rädsla, adrenalinkickar, ja listan är lång på de mycket starka intryck och känsloupplevelser som människor i ett konfliktområde utsätts för. Dessa mycket starka känslor, i situationer där individens hela existens ställs på sin spets, riskerar också att leda till farliga resultat. Riskerna är stora att förälskas i känslan av makt, att hemfalla åt ruset som förstörelse och död kan ge oss och att bli mentalt avtrubbade av alla hemskheter.²¹

Svenska soldater har tillsammans med främst soldater från andra västerländska demokratier under decennier befunnit sig i våldsamma konfliktområden. I juridisk mening har de inte varit i krig men i allt väsentligt har förhållandena stundtals varit jämförbara. Då de antagonistiska parterna inte varit stater, utan våldsamma extremistiska terrororganisationer och miliser, har kampen förts utifrån helt olika regelverk. De vedertagna normer och internationellt erkända regler som tillämpas av den ena sidan spelar ingen roll och har ingen relevans för en terrororganisation. En realitet som, satt i den våldsamma kontext det handlar om, i sig är utmanande för såväl moral som etik. Mot bakgrund av framväxten av nya aktörer på det framtida stridsfältet är det inte osannolikt att denna trend förstärks. Marlantes som tjänstgjorde i Vietnamkriget som reservofficer noterar att krigare hanterar död. De tar livet ifrån andra vilket normalt är Guds ansvar. Att be unga krigare att ta på sig en sådan roll utan adekvat mental och andlig förberedelse kan leda till förödande konsekvenser. Det kan också leda till dödande och förorsakande av lidande som inte står i relation till den uppgift man ålagts att lösa.²² Att vara förberedd på bästa sätt är därför essentiellt.

Sammanfattningsvis så ställer krig och konflikter extrema krav på alla individer som verkar i en sådan kontext. Egenskaper

som kompetens, mod, lugn, stresstålighet, empati, moral och kamratskap har alltid varit en naturlig del av soldatens verktygslåda. Det är de fortsatt trots att slagfältets karaktär ständigt förändras. Vår tidsålder med snabb global spridning av information tillför dessutom en ny och oförlåtande dimension att förhålla sig till. Genom manipulation och genom att lyfta enskilda händelser på mikronivå ur sitt sammanhang medger den möjligheter för aktörer att utdela slag med strategisk effekt i utvalda målgrupper. Andra typer av aktörer, annan regelbok och nya typer av vapen kommer i denna kontext att ställa mycket stora krav, inte minst på soldatens etiska kompass. Krigets grundläggande natur består men soldaten riskerar på morgondagens slagfält att stå inför helt nya situationer och dilemman som denne måste klara att hantera.

Det moderna samhällets värderingar och normer

I Sverige, som under sekler varit förskonat från krig och allvarliga konflikter, finns en uppenbar risk att befolkningen fjärrat sig från de realiteter som ett angrepp på vårt land skulle innebära. En relevant fråga är om svensken värderar de mer kollektivt inriktade egenskaper som traditionellt utgör essensen i en militär kultur. En följdfråga på det blir hur vår syn på detta i sin tur påverkar samhällsutvecklingen.

Ursprunget för dessa kvalitéer kan sökas långt tillbaka i mänsklighetens historia och står att finna i jägarkulturen där samarbete och förmågan till kollektivt agerande var absoluta förutsättningar för överlevnad.²³

Det svenska samhället var tills för några decennier sedan befolkat av människor där näst intill hälften av befolkningen kommit i kontakt med Försvarsmakten. Värnplikten hade trots sina många militära tillkorta-

kommanden²⁴ flera positiva effekter relaterat till försvarsviljan. Inte bara de som gjorde värnplikt, utan även deras anhöriga, kunde på ett annat sätt än idag relatera till det militära. Sannolikt gav denna erfarenhet viss förståelse för de högre värden som i någon mening, alltsedan den västliga civilisationens födelse, påverkat oss och våra samhällen. Aktuella undersökningar om viljan att försvara Sverige ”som stridande med fara för eget liv” indikerar att cirka en tredjedel anger att de är mycket eller ganska villiga att göra detta.²⁵ När det gäller motivationen är att göra värnplikt anger ca 68% av årskullen, vid den digitala mönstringen, diskvalificerande faktorer eller ointresse.²⁶

*Det svenska samhället var tills
för några decennier sedan
befolkat av människor där näst
intill hälften av befolkningen
kommit i kontakt med
Försvarsmakten.*

Det är också uppenbart att få idag, utom de som själva deltagit i insatser där Sverige har trupp, förstår vilken miljö svenska och andra soldater verkar i. En miljö där ett stort mått av konfliktlogik måste appliceras. I en logisk mening förstår många naturligtvis att det förekommer våldsanvändning i ett konfliktområde men det hela ter sig abstrakt och främmande. Från politiskt håll gjordes enligt Agrell stora ansträngningar för att framställa den svenska insatsen i Afghanistan, när den övergick till upprorsbekämpning, som något annat än vad den egentligen var.²⁷ Det är uppenbart att det svenska samhället under lång tid har ägnat sig åt att förtränga de risker som den mänskliga existensen de facto innehåller. Detta har manifesterats i den nedrustning av landets beredskap (civil och militär) som fortgått alltsedan *den eviga*

freden inträdde efter det kalla krigets slut. Coronapandemin har på ett mycket tydligt sätt påvisat detta och under Ukrainakrigets galge sker nu ett abrupt uppvaknande.²⁸ Parallellt med den konkreta fysiska och infrastrukturella nedrustningen har sannolikt också en mental nedrustning avseende vår handlingsberedskap och förmåga att uthärda svåra situationer ägt rum. I Sverige av idag förvandlas även till synes små händelser i vardagen till trauman. En markant skillnad i synsätt från många länder där exempelvis naturkatastrofer snarast ses som en naturlig del av livet. Inte osannolikt skiljer det sig väsentligt från vad som skulle hänt i en motsvarande situation i Sverige. Svensken tillämpar vad Koskinen benämner som ”statsindividualism”. En hybrid där vi å ena sidan tillämpar en stark individualism men å andra sidan sedan länge fostrats i att överlåta ansvar och agerande på våra myndigheter.²⁹

Idag finns ett uppenbart fokus på att reducera alla stress- och riskmoment som livet innehåller och som vi genom den mänskliga historien tränat oss i att hantera. En träning som varit grundläggande för vår överlevnad. Verktyg för denna träning har bland annat varit idrott, lek (ibland våldsamma lekar) och att individer redan som små har fått lära sig att man i en grupp även måste ta hänsyn till andras behov. I de flesta länder är betyg i skolan, redan från start, något självklart och naturligt. I Sverige verkar många krafter för att betygen mer eller mindre ska tas bort i skolan då de upplevs som stressande för både elever och lärare. Ämnet är föremål för en hel del forskning men faktorn att lära sig att hantera livet finns sällan med i betraktelsen.³⁰ Likaså pågår det en diskussion inom idrotten om att reducera tävlingsmomenten inom barn- och ungdomsidrott.³¹

I det militära refereras ofta till förbandsanda vilket i dagligt tal brukar benämnas kåranda. En stark sammanhållning och

osjälviskhet, ja till och med kärlek till dem du verkar och strider tillsammans med är ett grundfundament i en organisation där många situationer är existentiella. Sammanhållning, brödra- och systerskap, är därför en mycket viktig faktor i en militär organisation.³² De negativa aspekter som kan uppstå i slutna grupper som tankemässigt isolerar sig från sin omgivning ska naturligtvis inte underskattas. Det är en ledarskapsfråga att bygga ett starkt lag som med sunda värderingar som är i samklang med organisationens och det omgivande samhällets. Det gäller således att balansera behovet av en stark samhörighet utan att bortse från de risker som kan föreligga i att en militär grupp om den tanke-mässigt isolerar sig och avviker från organisationens och samhällets normer.³³

Sammanfattningsvis har utvecklingen och den påverkan de rådande normerna i samhället har på människorna gått i en riktning som måste anses som kontraproduktiv ur ett militärt perspektiv. Den allmänna perceptionen av slagfältets verklighet är ofta förvandlad till något verklighetsfrånvänt som passar in i ett perspektiv främst format av samverkanslogik. Individualismen, det materiella välståndet och omvandlingen av egenskaper som historiskt ansetts vara dygder, till att nu vara närmast skambelagda, är på många sätt problematiskt. Utmaningarna måste därför ses i ett större perspektiv än som endast omfattande Försvarsmakten. Detta ska dock på intet vis ses som att det förhindrar Försvarsmakten från att hantera sin del av ansvaret såsom varandes en del av det svenska samhället.

Den moraliska dimensionen – kultur och värderingar

Likt de människor som ingick i forntida jägarsamhällen måste soldater i den svenska Försvarsmakten vara förberedda på att verka

under förhållanden som är komplexa, kännetecknade av ständig fara och stora umbäranden. Förhållanden som är formade av en konfliktlogik. Detta skapar av nödvändighet en speciell kultur som samtidigt behöver stå i samklang med samhällets värderingar och den professionella etik som soldater i ett demokratiskt lands militär måste karaktäriseras av. I många länders försvarsmakter används begreppet *krigare*, eller på engelska *warrior*, om sina soldater. Ett begrepp som beskriver specifika beundransvärda och eftersträvansvärda egenskaper hos en militär person. I Sverige har detta intill nyligen sällan använts om våra samtida soldater utan ordet har snarast fått en negativ underton. Idag använder bland andra Försvarsmaktsförvaltaren ofta begreppet *krigare* som ett positivt värdeord vilket också är fallet i denna text.³⁴ Många länder använder också begreppet *krigaretos* (engelska: *warrior ethos*). Dess innebörd handlar om ett förhållningssätt, en attityd som man vill ska vara en form av ledstjärna för en grupp:s medlemmar. Ofta är dessa etos relativt korta och kärnfulla då de främst ska ses som toppen av den pyramid av grundläggande värderingar som förväntas finnas i ett samhälle. De flesta definitioner av etos lyder ungefär som följer: "An ethos is the set of ideas and attitudes that is associated with a particular group of people or a particular type of activity".³⁵ Det handlar således om en kultur och ett förhållningssätt i en grupp av människor. I den svenska Försvarsmakten och samhället använder vi istället benämningen värdegrund. Koskinen diskuterar fenomenet att i Sverige har de flesta företag, organisationer och myndigheter funnit det nödvändigt att utveckla och formulera en egen värdegrund.³⁶ Försvarsmaktens ordrika värdegrund får anses vara det som närmast representerar ett etos för organisationen.

Den amerikanska arméns korta och kärnfulla etos kan tjäna som en kontrast: "I will always place the mission first. I will never accept defeat. I will never quit. I will never leave a fallen comrade".³⁷

”Att skapa en krigarkultur och ett krigaretos som håller både i en extrem situation på stridsfältet och i vardagen i ett civilt samhälle är av naturliga skäl något av en paradox.

Den svenska Försvarsmaktens värdegrund, som runt devisen Öppenhet, Resultat och Ansvar (ÖRA), är ett flersidigt dokument som i närmast berättande form även innehåller saker som borde vara allmängiltiga i en modern demokrati.³⁸ I det vardagliga samtalet är det mest runt dessa samtal som det fokuseras. Men dokumentet lyfter också fram egenskaper och förhållningssätt som sedan urminnes tider varit karaktäristiska för *krigare*. "Oavsett vilka förhållanden gruppen möter, så kommer skicklighet, disciplin, uppoffring, mod och självförtroende vara avgörande för utgången. Att öva och träna inför den väpnade striden lägger grunden till självförtroende och mod att agera."³⁹ Även i den militärstrategiska doktrinen skrivs det om vikten av att under övning och träning lära sig att fungera och lösa uppgifter under mycket påfrestande förhållanden.⁴⁰ Det innebär bland annat att utbildningen måste vara så verklighetsnära och krävande som vi kan förutse att kriget är. I utkastet till Försvarsmaktens pedagogiska grunder 2020 står att läsa: "Väpnad strid är den mest extrema stress en människa kan utsättas för. Militära förband förväntas verka i extrema situationer som saknar motstycke i det civila livet. På grund av detta måste vi inte bara ha förmåga att lösa uppgifter

utan även genomföra övningar som syftar till att kunna tillämpa den förmågan under de mest tänkbara påfrestande situationer.”⁴¹ Dessa texter är klart influerade av konfliktlogiken och syftar till att i en ”kall konfliktlogik” förbereda gruppen på att, när så är nödvändigt, sömlöst kunna övergå till en ”het konfliktlogik”.⁴² De delade vedermödorna i en grupp skapar också en lagkänsla och en nivå av sammansvetsning som är essentiell för att klara en verklig situation. Att tillsammans klara hårda provningar skapar en gruppidentitet som är ett viktigt fundament i att kunna fungera under mycket svåra förhållanden. Mattis uttrycker det ungefär så här: ”Det är viktigt att utbildningen är så prövande och varierad att den tar bort alla uttryck för självbelåtenhet och att den skapar ett muskelminne som fungerar även under den yttersta stress. Samtidigt måste detta ske med bevarandet av en hjärna som kan sortera intryck och reagera på ett adekvat sätt på det oväntade”.⁴³ I byggandet av laget och en stark förbandsanda ingår både provningar som måste klaras och initieringsriter. Att skapa en krigarkultur och ett krigaretos som håller både i en extrem situation på stridsfältet och i vardagen i ett civilt samhälle är av naturliga skäl något av en paradox. I många av de genom historien framstående krigarkulturerna såsom Sparta, Persien, Romarriket och flera av de amerikanska indianstammarna existerade inte detta motsatsförhållande. De var alla krigarkulturer i krigarsamhällen, således i samklang med sin omgivning. I moderna västerländska demokratier föreligger ingen sådan situation. Krigarkulturens värderingar som baseras på lydnad, likformighet, osjälvishet och kontrollerad aggressivitet krockar med civilsamhällets värderingar om individuell frihet, skam- och straffbeläggande av aggressivitet och en inte försumbar dimension av egoism och girighet.⁴⁴

Hur skapas en krigarkultur som är i samklang med samhället?

På den grundläggande samhällsnivån handlar det om att i ett sociokulturellt perspektiv återta en syn på vilka egenskaper som anses vara eftersträvaransvärda i samhället, utan att det därför handlar om att förvandla samhället till ett krigarsamhälle. Detta är naturligtvis ingenting som kan styras av militären. När samhället utsätts för olika påfrestningar som till exempel den nyss avslutade pandemin och en påtaglig risk för att själva bli utsatta för ett militärt angrepp finns det dock ett möjlighetsfönster för alla att reflektera kring. Var befinner vi oss och i vilken riktning behöver vi gå? Egentligen borde det inte finnas några större motsatsförhållanden runt flera av de egenskaper som för en krigare hålls högt. Att fostra människor till att vara osjälviska, ansvarstagande, modiga och ha en hög integritet skulle sannolikt också gynna civilsamhället. Likaså att respektera varandra och ha förståelse för att vi alla lever i en kontext som är större än bara egot och att alla därför behöver ta ansvar för att skapa en inkluderande gemenskap. Motsatsförhållanden finns dock i förhållande till rådande liberala värderingar vad gäller vissa andra fält såsom kravet på näst intill ovillkorlig (dock ej okritisk) lydnad och förmågan att när så behövs använda det våld som en situation kräver, inklusive dödligt våld. Här behöver vi erkänna att strid handlar om våldsutövning och kontrollerad aggressivitet. I detta sammanhang är det dock viktigt att påpeka att det vi talar om här är vad Ben Shalit kallar för adaptiv aggression vilken, till skillnad från fientlig aggression, inte är en normbrytande aggression.⁴⁵ Disciplin spelar här en viktig roll. Ordet har i många sammanhang fått en negativ klang men ska i sin militära tillämpning förstås som någonting positivt. Ytterst

handlar det om att ett kollektiv ska använda exakt rätt mängd våld när omständigheterna gör det nödvändigt.⁴⁶ Således, varken övervåld eller våldsutövning när situationen inte kräver det, men inte heller att välja bort det kontrollerade våldet när så är nödvändigt. Den militära utbildningen och träningen behöver därför innehålla sådana moment utan att det anses vara det minsta kontroversiellt. I det svenska samhället har vi, som en följd av vårt nuvarande välstånd, utvecklats i en riktning där enorma ansträngningar görs för att i möjligaste mån reducera stress, kamp och prestation. Detta är i ett längre perspektiv sannolikt inte en framgångsformel. Många bedömningar pekar mot en värld präglad av andra faktorer än de vi haft förmånen att leva under det senaste halvsekle.⁴⁷ I det civila samhället finns stort utrymme för att skapa rum för att återta några av de egenskaper som säkerställt människans överlevnad under flera hundra tusen år. Dessa rum finns inte minst inom den idrottsliga arenan. Att till exempel utforma skolidrotten mer utifrån den modell som finns på ungdomsnivå i USA skulle kunna vara ett verktyg för detta. Där samlas elever och lärare runt de tävlingar som pågår mellan distriktets skolor. Kampmomentet i idrotten och tävlingar med andra skolor skapar också tillhörighet i den egna gruppen och även känslan av stolthet att representera sin grupp. Mattis skriver:

Group spirit binds warriors together in a necessary way that keeps them distinct from the civilian society they are sworn to protect. I have seen no case where weakness promotes the chance for peace.⁴⁸

Vi behöver alla förebilder men det är särskilt viktigt för unga människor som söker sin identitet. På alla nivåer och i alla skikt i ett samhälle har legender och förebilder alltid haft en stor betydelse. Vem ser man upp till tidigt i livet och varför? Vilka legender och

historier är det som berättas i hemmet. Vilka egenskaper och vilka personer framhålls och anses vara beundransvärda?

Idag är risken uppenbar att det är ett stort delta mellan de egenskaper som hålls högt i stora delar av civilsamhället och de egenskaper som är önskvärda i Försvarsmakten och den krigarkultur som behöver finnas där.

En ung människa är formbar och den positiva påverkan goda förebilder har på en ungs sätt att definiera den inre målbilden av vem han eller hon vill bli och hur man vill bli sedd av andra kan inte överskattas. Förebilderna är naturligt en spegling av ett samhälle och en tidsålder men det kan vara värt att reflektera runt detta.⁴⁹ Idag är risken uppenbar att det är ett stort delta mellan de egenskaper som hålls högt i stora delar av civilsamhället och de egenskaper som är önskvärda i Försvarsmakten och den krigarkultur som behöver finnas där. Men det måste börja i det lilla och här har naturligtvis Försvarsmakten ansvar för att skapa sina förebilder. Samvetsfrågan är vilka ideal som finns i organisationen. Är det superbyråkraten eller krigaren som ses som idealet? Är det konfliktlogiken eller samverkanslogiken som formar organisationens kultur och värderingar?

I alla de små mänskliga ekosystem som samhället består av finns historier och legender som medvetet eller omedvetet formar kulturen. Dessa är naturligtvis i sin tur formade av den miljö som varje mikrosystem existerar i.

Vikten av traditioner, symboler och ritualer är en annan dimension som inte får underskattas. Traditioner binder samman

och skapar en samhörighet som är tidlös. Ritualer och symboler används ofta i det militära för att markera bekräftelse, att man passerat ett test och funnits värdig. Det moderna samhället har på många sätt sökt eliminera traditioner och ritualer då detta betraktas som exkluderande. Samma fenomen har under perioder även förekommit i det militära. Kraven för att upptas i en krets varierar naturligtvis med tjänsten. Det kan vara alltifrån tolkelevens intensiva utbildning och språktester till att klara extremt fysiskt och psykiskt krävande moment för en jägarsoldat. Känslan av stolthet kopplat till prestationen är en avgörande faktor som inte ska underskattas. I en intervju uttrycker den svenske dubble olympiske mästaren och världsmästaren Nils van der Poel vikten av att inte kompromissa med detta: ”Jag var en duktig soldat, det står i mina betyg från tjänstgöringen. Men tyvärr var jag inte alltid en stolt soldat. Efter att högkvarteret beordrat att vår avslutande skidmarsch skulle ställas in, till följd av för kallt väder, var jag likgiltig inför ceremonin där vi tilldelades jägarbågen”.⁵⁰ För att ritualerna och symbolerna ska uppfattas som viktiga krävs att de kopplas till att man bevisat att man är värdig att upptas i gemenskapen. För krävande krigsuppgifter krävs naturligtvis en hård och påfrestande utbildning. Detta bör man inte kompromissa med. Konfliktlogikens essens i Försvarmaktens styrande dokument bör således få ett tydligt genomslag i utbildningen. Stoltheten att tillhöra en krets och de attribut som bekräftar detta betyder mycket för de allra flesta. Det är därför viktigt att upprätthålla de specifika krav som stipulerats för en viss typ av tjänst och inte utifrån någon form av missriktad vänlighet söka reducera kraven.

I den grundläggande förståelsen av detta krävs att det finns en insikt om att våra förmågor inte mäts autonomt utan alltid

måste sättas i relation till en motståndares dito. Det gäller inte bara beväpning och den materiella dimensionen utan i allra högsta grad också den mänskliga och moraliska. Utöver det också en fysisk dimension.

Rollen som befäl och ledare är att vara föregångsmän och -kvinnor och inte kräva av andra vad man själv inte klarar. Ett gott ledarskap är en nyckelkomponent i att bygga en stark moral och gemenskap i en grupp.⁵¹ Elakhet och maktmissbruk har inget med hårdhet att göra. Den korrekta benämningen på detta är dumhet. De soldater som utbildas ska befälen en dag kunna gå ut i strid tillsammans med, varför en ömsidig respekt är ett absolut krav. Utan föregångsmannaskap kan inte en sådan byggas. Föredöme, omtänksamhet och förmågan att motivera och inspirera är viktiga ingredienser i ledarskapet.⁵² Men det finns också synsätt som behöver förändras likväl som att nödvändiga metoder accepteras. Istället för att se direkta och konkreta konsekvenser av misstag som kränkningar och orättvisa bör vi acceptera det som ett sätt att forma det ovillkorliga ansvarstagandet för gruppen och dess överlevnad.

Ledarskapet på alla nivåer måste anses som en av de mest avgörande faktorerna för att skapa en sund krigarkultur som är i harmoni med det omgivande samhällets. En ledare behöver leva efter ett tydligt krigaretos och själv leva upp till de egenskaper som är önskvärda i förbandet samtidigt som detta förenas med de värderingar som vårt samhälle vilar på. Kravet på att sträva efter att vara ett föredöme i alla avseenden kan det inte göras avkall på. Ledarskapets särskilda ansvar innebär därför också att befäl, i jämförbara fall måste svara mot en högre grad av ansvarstagande än soldaterna.⁵³ Föregångsmannaskap är en viktig byggesten i att forma laget och dess medlemmar till att alltid söka göra sitt bästa, att ta ansvar

för sig själva och för gruppens väl, att ständigt vara nyfikna och hungriga istället för att vara uppfyllda av sig själv och illusionen om den egna förträffligheten. Tillåtande men krävande ledarskap är viktigt. Det innebär att misslyckanden måste få ske förutsatt att de leder till utveckling. I en strävan att skapa ett bra system för att hantera överträdelser, slarv och missbedömningar har hanteringsprocessen överbyråkratiserats. Eskalationstrappan avseende påföljder leder alldeles för brant mot ansvarsnämnder på hög nivå. Detta blir kontraproduktivt när det handlar om mindre förseelser där problemen borde hanteras direkt med berörd individ på lägsta möjliga nivå i organisationen. Det nuvarande systemet leder till ett överdrivet synsätt där misstag och felaktigheter antingen lämnas utan konsekvens eller hamnar högt upp i beslutshierarkin. Ett sådant system omöjliggör att vi kan skapa en miljö där människor vågar ta vissa risker.

Diskussion

Genom att se på världen som den är, i stället för att betrakta den som vi skulle vilja att den vore, kan vi konstatera att den har förändrats och att denna utveckling är accelererande. Ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv i mycket negativ riktning. Statliga aktörer som Kina och Ryssland, såväl som helt nya typer av aktörer, presenterar konkreta hot mot oss och vårt sätt att leva. Det är nu åter krig i Europa efter mer än ett halvt sekels time-out. Detta är något Sverige som land och vårt samhälle måste förhålla sig till också i ett moraliskt/mentalt perspektiv. Försvarsviljan har en avgörande betydelse och den byggs bland annat på ett stort förtroende för landets krigare. Redan Sun Tzu menade att den moraliska dimensionen är avgörande och detta har inte förändrats.⁵⁴

Huntingtons betraktelse om balansen mellan det militärt funktionella och de imperativ och ideologier som råder i det omgivande samhället är, utifrån dagens säkerhetsläge, en paradox som vi har att förhålla oss till.⁵⁵ Samverkanslogikens primat behöver reduceras och en högre grad av konfliktlogikens attribut behöver tillåtas. För att detta ska vara möjligt behöver en mental transformation ske såväl inom Försvarsmakten som i det omgivande samhället. En sådan förflyttning kan inte ske ensidigt i det militära utan att den militära organisationen hamnar i ett motsatsförhållande till det omgivande civila samhället, vilket inte får ske. Detta är naturligtvis inte en ögonblicksprocess. Krig i vårt närområde kommer dock sannolikt att ha en stark påverkan på tempot i denna process.

Den utökning av värnplikten, till att omfatta fler, som nu sker utgör ett möjlighetsfönster för att skapa en bättre växelverkan mellan det civila och det militära. Fler medborgare får därmed vad Taber kallar *skin in the game*. Det vill säga en personlig investering i det militära försvaret. Vilket kan öka förståelsen för nödvändigheten av personliga offer för att skydda kollektivet. Med andra ord det samhälle som utgör en grundfaktor för den egna tryggheten och överlevnaden.⁵⁶ Några faktorer i den förändringen är att den rådande synen på militärer som tjänstemän bör överges och att det sker en kollektiv acceptans av att en militär organisation svårigen kan jämföras med någon annan organisation i samhället. För att använda Boënes terminologi behöver konfliktlogiken få en större inflytelse på kulturen i organisationen och därmed bättre återspeglas även i verksamhetens genomförande. Detta ålägger å sin sida den militära organisationens medlemmar ett mycket stort ansvar att axla. Det ställer stora krav på dess medlemmar, krigarna. En avgörande faktor är ledarskap, inte minst vad avser

moraliskt, etiskt och fysiskt föregångsmannaskap⁵⁷ baserat på en tydlig grundplatta av demokratiska värderingar. Ledare på olika nivåer måste vara de som, i såväl handling som ord, skapar de så nödvändiga förebilderna. Värdegrunden som krigarens behöver omformuleras och i stället för att vara ett flersidigt dokument på ett kort och kärnfullt sätt beskriva vad som är eftersträvansvärt. Den behöver på ett tydligare sätt lyfta fram de specifika faktorer som gäller för krigaren och lita på att alla, genom uppfostran och utbildning, vilar på en allmänt stabil moralisk grund. I krigarkulturen är traditioner, ritualer och symboler av en sådan betydelse att de inte får åsidosättas, utan de bör snarare stärkas.

Försvarsmakten existerar inte i ett vakuum utan dess utformning är till stora delar en spegling av det samhälle, och de värderingar, den existerar i och är satt att försvara. Men detta borde inte vara en enkelriktad funktion. Min slutsats är att Försvarsmakten bör ta en tydligare roll i samhällsdebatten och våga profilera sin särart publikt snarare än att profilera sig i enlighet med de reklamkampanjer som under en period var dominerande i marknadsföringen.⁵⁸ Gamla verktyg för att bättre förbereda unga på militärtjänst finns redan och kan fräschas upp. Exempel på sådana är frivilligverksamhet och stöd till organisationer som utbildar i färdigheter som gynnar Försvarsmakten och Totalförsvaret. Det kan vara scouter, friluftorganisationer och idrotter som innehåller sådant som gynnar tidlösa militära färdigheter. I det sammanhanget kan orientering, segling, skytte, multisport och kampsport nämnas som några självklara exempel. Men då det idag finns nya arenor som rymd och cyber behöver också synen på vad som gynnar försvarsverksamhet utökas. Utbildning

om totalförsvaret och krishantering borde vara en självklar del i skolans utbildning. Skolidrottens utformning bör reformeras och innehålla tydliga idrottsprogram och regionala tävlingar mellan skolor, vilket också innebär att den rådande negativa synen på tävlingsmoment behöver omprövas. Sverige har många friskolor med olika inriktning. Vad skulle hindra att nya skolor startas med en profil som är förberedande för militärtjänst och påföljande karriär i Försvarsmakten?

Det tycks för mig uppenbart att Sverige har en väg att gå för att klara av att producera förband och soldater som kan möta de utmaningar som möjligen står för dörren i en relativt nära framtid. Utökade försvarsanslag och anskaffning av modern materiel är endast en delmängd av lösningen. Det handlar inte om att återgå till vad som varit, men i vår historia finns en del verktyg som i moderniserad form skulle bidra till en sådan utveckling. Tillsammans med en del, för Sverige, nya grepp kan detta göras. Den moraliska faktorn är avgörande och det är därför viktigt att Försvarsmakten bidrar till att forma ett positivt narrativ i samhället. Fler medborgare formade av krigarens etos om bland annat osjälviskhet skulle inte bara göra Försvarsmakten bättre utan hela samhället skulle benyttas av detta. Ett historiskt citat om kollektivets betydelse i militära sammanhang, sammanfattar detta väl: "Plutarchos frågade: Varför straffar spartanerna den krigare som förlorar sin hjälm eller sitt spjut bara med böter när det är dödsstraff på att förlora sin sköld? Svaret blev: Därför att hjälm och spjut bärs endast för att skydda krigaren själv medan skölden skyddar alla män i linjen".⁵⁹

Författaren är överste (PA), numera lärare vid FHS.

Noter

1. World Values Survey, "Inglehart-Welzel Cultural map" sist ändrad 31 december 2021, WVS Database (worldvaluessurvey.org) (2021-09-30).
2. Huntington, Samuel P: *The soldier and the state; The theory and Politics of Civil-Military Relations*. Harvard University Press, Cambridge Massachusetts 1957, s 2.
3. Boene Bernhard: "How unique should the military be? A review of representative literature & outline of a synthetic formulation," *European Journal of sociology* VI no 2, 1990, s 262-282.
4. Ydén, Karl: "Att studera organiserande och handlingslogiker i militära sammanhang", i Tillberg (red): *Uppdrag Militär*, CSMS, Livonia Print, Lettland 2018, s 29-55.
5. Askelin, Jan Ivar: "Om döden talar vi ogärna. Forskning om militära våldet, *Framsyn* nr 1, 2007, s 43-44, Framsyn.pdf (magnusjorgel.se) 2022-01-15.
6. Ydén, "Att studera organiserande och handlingslogiker i militära sammanhang", s 40.
7. Ibid, s 37.
8. Fukuyama, Francis: "The End of History", *The National Interest*, no 16, summer 1989, s 3-18. <https://www.jstor.org/stable/24027184>, (2021-05-22).
9. Dagens Nyheter: "Försvaret är ett särintresse," *Dagens Nyheter*, 2013-01-29. <https://www.dn.se/nyheter/politik/reinfeldt-forsvaret-ar-ett-sarintresse/>, (2022-01-15)
10. Boëne, "How unique should the military be? A review of representative literature & outline of a synthetic formulation," s 262-282.
11. Ericson Wolke, Lars: "Erfarenheter av den väpnade striden", i *Uppdrag Militär* red Lotta Victor Tillberg, CSMS, Livonia print, Lettland 2018, s 103.
12. FM LOPE: *Lärobok, Pedagogiska grunder arbetsversion*. FM LOPE, 2021, s 98. <https://www.fmlope.se/download/pedagogiska%202021%arbetsversion.pdf>, (2021-04-10).
13. I begreppet "soldat" innefattar jag här militära befattningshavare på alla nivåer: soldater, sjömän, specialistofficerare och officerare.
14. Mattis, James: *Call sign Chaos*, Penguin Random House, New York 2019, s 183.
15. Cristopher Dandeker, Christopher: *Facing uncertainty. Flexible forces for the Twenty-first century*, Försvarshögskolan, Karlstad 1999, s 85.
16. Sean McFate, Sean: *The New Rules of War*, Harper Collins, New York 2019, s 171-190.
17. Mazarr, Michael J: "Mastering the Gray Zone: Understanding a Changing Era of Conflict", *US Army War College Press*, 2015, s 45. <https://press.armywarcollege.edu/monographs/428> (2025-12-22).
18. Försvarsmakten: *Militärstrategisk doktrin-MSD 16*, Elanders Sverige AB, Stockholm 2016, s 20.
19. Ibid, s 21.
20. Marlantes, Karl: *What it is like to go to war*, Corvus, Atlantic Books Ltd, London 2011, s 72.
21. Ibid, s 60.
22. Ibid, s 1.
23. Pressfield, Steven: *The Warrior Ethos*, Black Irish Entertainment LLC, New York 2011, s 8-9.
24. King, Anthony: *The Combat Soldier*, Oxford University Press, Oxford 2013, s 423.
25. *Försvarsvilja*, Myndigheten för psykologiskt försvar, rapport MPF/2025:290, Karlstad, 2025-09-01. https://mpf.se/download/18.1c487d5a19afcdc5c631a8a1765881538851/F%C3%B6rsvarsvilja_251211.pdf (2026-02-24).
26. Bäckström, Peter: "Vem vill göra lumpen? Social bakgrund och inställning till vpl bland svenska ungdomar", rapport FOI-R-5763-SE, FOI, Stockholm, nov 2025. <https://foi.se/rapporter/rapportsammanfattning.html?reportNo=FOI-R--5763--SE> (2026-02-24).
27. Agrell, Wilhelm: "Regeringen mörkade sanningen om Afghanistankriget", *Kvartal*, 2021-09-11, <https://kvartal.se/artiklar/regeringen-morkade-sanningen-om-afghanistankriget-for-svenska-folket/>, (2021-09-20).
28. Tronarp, Gustav: "Sverige stängde beredskapslagren och brände miljoner ansiktsmasker." *Aftonbladet* 2020-04-11, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/ldErVb/sverige-stangde-beredskapslagren-och-brande-miljoner-ansiktsmasker>, (2022-01-15).
29. Koskinen, Lennart: *Svenska värderingar? Den svenska värdegrundens dilemma*, Santerus förlag, Stockholm 2020, s 38-39.
30. Kensert, Isabella och Korell, Mathilda: "Gymnasielärares upplevelser kring betygsättning", Mälardalens högskola, 2016, <http://www>.

- diva-portal.se/smash/get/diva2:1105176/FULLTEXT01.pdf*, (2021-04-09).
31. Fahlberg, Linnea: "Ledares uppfattningar om barnidrott och tävling", Högskolan i Gävle, Gävle 2016, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:941365/FULLTEXT01.pdf>, (2021-04-09).
 32. King, *The Combat Soldier*, s 24-30.
 33. Horn, Bernd and Walker, Robert W: *The Military Leadership handbook*, Dundurn Press and Canadian Defence Academy Press, Kingston Ontario 2008, s 208-209.
 34. Till exempel i Rekylpodden episod 54 "Från specialförbanden till ÖB's högra hand".
 35. Collins Dictionary: "Ethos", <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/ethos>, (2021-04-11).
 36. Koskinen, *Svenska värderingar? Den svenska värdegrundens dilemma*, s 105-106.
 37. US Army: *US Army Warrior Ethos*, <https://www.army.mil/values/warrior.html>, (2021-04-12).
 38. Försvarsmakten: *Vår militära profession*, Elanders Sverige AB, Stockholm 2017, s 29-35., <https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/4-om-myndigheten/vart-uppdrag/var-militara-profession.pdf>, (2022-01-03).
 39. Ur Försvarsmaktens värdegrund.
 40. Försvarsmakten: *Militärstrategisk doktrin-MSD 16*, Elanders Sverige AB, Stockholm 2016, s 24.
 41. FM LOPE: *Lärobok, Pedagogiska grunder arbetsversion 2021*, <https://www.fmlope.se/download/pedagogiska%202021%arbetsversion.pdf>, (2021-04-10).
 42. Ydén, *Att studera organiserande och handlingslogiker i militära sammanhang*, s 41.
 43. Mattis, *Call sign Chaos*, s 27.
 44. Pressfield, *The Warrior Ethos*, s 70.
 45. Shalit, Ben: *Konfliktens och stridens psykologi*, Liber, Stockholm 1983, s 43.
 46. Horn and Walker, *The Military Leadership handbook*, s 229.
 47. Om detta kan vi läsa bland annat i den brittiska framtidsstudien *Global Strategic Trends 6* utgiven 2019 av Development, Concepts and Doctrine Centre United Kingdom.
 48. Mattis, *Call sign Chaos*, s 236.
 49. Pressfield, *The Warrior Ethos*, s 14-15.
 50. Försvarsmaktens webbsida: "Värnplikten blev ett lyft för världsmästaren Nils van der Poel," *Högkvarteret* 2021-02-15, *Värnplikten blev ett lyft för Nils van der Poel – Försvarsmakten (forsvarsmakten.se)*, (2021-05-24).
 51. Horn and Walker, *The Military Leadership handbook*, s 406.
 52. Larsson, Gerry: *Ledarskap under stress*, Liber AB, Stockholm 2012, s 123.
 53. Horn and Walker, *The Military Leadership handbook*, s 239.
 54. Griffith, Samuel B: *Sun Tzu, The Art of War*, Oxford University Press, London 1963, s 64.
 55. Huntington, *The soldier and the state; The theory and Politics of Civil-Military Relations*, s 2.
 56. Taleb, Nassim Nicholas: *Skin in the game*, Random House, New York 2018, s 26.
 57. Horn and Walker, *The Military Leadership handbook*, s 433.
 58. Syftar på en del av Försvarsmaktens tidigare reklamkampanjer där den militära dimensionen spelade en underordnad roll...
 59. Pressfield, *The Warrior Ethos*, s 42.